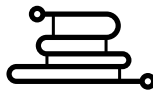

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM press

Biblioteka
NASLIJEĐE

Pierre Assouline
KLIJENTICA

Naslov izvornika
LA CLIENTE

© Pierre Assouline i Éditions Gallimard, Pariz, 1998.

© za hrvatsko izdanje
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana

ISBN 978-953-369-053-7

Pierre Assouline

KLIJENTICA

ROMAN

S francuskoga prevela

Dubravka Celebrini

Zagreb, 2024.

*Za Meryl i Kate, moje prve čitateljice,
najdragocjenije*

SADRŽAJ

1.	7
2.	21
3.	37
4.	51
5.	65
6.	79
7.	99
8.	113
9.	127
O autoru	129

*We shall not cease from exploration
And the end of all our exploring
Will be to arrive where we started
And know the place for the first time.*

Nastavit ćemo neumorno istraživati
A kraj svih naših istraživanja
Bit će da stignemo do polazne točke
I da je prvi put upoznamo.

T. S. Eliot, *Little Gidding*, 1942.

1.

Ta priča neće nikada završiti. Salijeće nas, opsjeda, nemoguće nam je riješiti je se. Već više od pola stoljeća, poput meduze nam se lijepi za kožu. Dok neki umiru od svojih običaja, drugi se i dalje guše od prošlosti koja nikako da prođe. Napokon, neka svakome njegove nesanice. Najviše se mogu žaliti oni s nostalgijom za nečim što nisu ni doživjeli. Ta neobična utvara crna je zvijezda našega morala. Tko će je otjerati? Tko...

Bio sam u takvom bunilu kad je neuvjerljiv glas iz zvučnika prekinuo jurnjavu pera po papiru. Knjižnica se zatvara. Podigao sam glavu, kao omamljen.

Ni čitatelji oko mene nisu izgledali mnogo bolje. Iz koje li su samo srednjovjekovne bune izranjali? U njihovim pogledima mogla se čitati kronika beskonačne okrutnosti. Očito se kod njih toga dana mnogo borilo. U svakom slučaju više nego kod mene. Kako bismo saznali što istraživač istražuje, bolje je ispitati njegovo lice nego ga špijunirati iza leđa. Neke od njih sam na trenutak pogledao. Promatrajući ih, došao sam do riječi za kraj: predajte se, oči, okružene ste tamnim kolobarima!

Nije to bilo ništa, samo trenutak zaborava, onaj lagani tračak ludosti koji malo olakšava samoću biografa u sjeni. Ispisujući slova u bilježnici, osjećao sam nježno sladostrašće jer pišem koješta, nizašto, iz zadovoljstva, bez ikakve potrebe, ne razmišljajući ni kakav će

učinak imati. Zahvaljujući tom bezrazložnom činu, u moje ozbiljne radove ušlo je i malo fantazije.

Posljednji nepokoreni komad teško se odvajao od registara i folijanata, pod ljubaznim ali upornim pritiskom iskošenih pogleda čuvara. Nitko od njih ne bi ni dijete napustio s više žaljenja.

Početak ljetnih praznika ispraznio je Pariz. Kao da sam ostao visjeti u zraku. Budući da sam to već iskusio, znao sam da ću naredne tjedne živjeti u nekoj vrsti bestežinskog stanja, u gradu stavljenom u zgrade. U tim trenucima, predbacivao sam si zbog neugodne sklonosti da moderno društvo doživljam kao golemu urotu protiv unutarnjeg života.

Vani je bilo gotovo lijepo. Ono malo prirode preostale u glavnom gradu svodilo je protok vremena na čisto duhovni pogled. Imao sam neobičan osjećaj da sam postao imun na vulgarnost vremena.

U autobusu, ispraznost *homo telefonicusa* gotovo da me više nije doticala, ni mene ni ostale čitače, moju braću. Na kraju vozila, prepoznao sam neke pognute i drhtave siluete, opijene knjigama, oko kojih se širio izraz glupe sreće. Poput svih marljivih subotnjih bjegunaca, još su se nalazili drugdje, tamo dolje, u svom svijetu, nesposobni pobjeći razgovoru stoljeća.

Toga dana, više nego bilo kojeg drugog dana, ne bismo shvatili zašto su toliki naši suvremenici najavljivali kraj jednoga tako melankolična razdoblja. Bilo je ljeto i sve je ponovno izgledalo moguće. Pariz je ponovno postao ugodan, njegovi stanovnici također, nije trebalo ništa više da osjetimo kako nas je dotaknula milost.

Nikada ne bih pomislio da će me život Désiréa Simona dovesti u takvo stanje. Gomila njegovih tekstova nije me prestajala impresionirati. Sa stanovitom radošću, krenuo sam u osvajanje te katedrale proze. I nakon šest mjeseci ostala je netaknuta. Ali u trenutku kad sam se bacio na ratne godine, u igri je bilo nešto što mi je i dalje izmicalo. Jedan od onih sićušnih, na prvi pogled beznačajnih detalja koji mogu promijeniti život.

Mislio sam da ću kružeći oko svoje žrtve razotkriti mehanizme njezina pisanja. Da ću ogoliti njezin stvaralački duh. I da ću na kraju naslutiti njezinu tajnu, s obzirom na to da se kaže kako svaki pisac piše u odnosu na svoju tajnu. Možda ću je čak dotaknuti prstom.

Uljuljan u sve te iluzije, nisam ni primijetio da kročim, bezbrižno, u mračno područje duše u kojem apsolutno Zlo neprikosnovenno vlada.

Désiré Simon nikada nije prestao lagati, koristeći kao romanopisac laž koja govori istinu, ne kao plemenito umijeće nego kao jedino i krajnje sredstvo za održavanje relativne ravnoteže. To je postalo pitanje života i smrti. Bez prolaska kroz filter spoznaje ili razmišljanja, izravno napadajući živce. Već na prvim stranicama svojih romana, znao je pritisnuti bolnu točku. Po tome su demontaža njegova života i seciranje njegovih tekstova bili jedna od najuzbudljivijih vježbi. Nakon što sam stupio u radionicu, za mene nije postojalo ništa uzbudljivije od promatranja krivotvoritelja na djelu. Nikad ga neću dovoljno nahvaliti što mi je dopustio biti njegovim biografom u sjeni, makar morao izgubiti dušu.

Iako sam znao da će mi njegov rat donijeti neke probleme, nisam ni slutio kakve će naravi biti. Bojao sam se da ću pronaći kosture u ormaru. Ali nisam mogao ni zamisliti da će to biti u nekom ormaru koji nije njegov.

Désiré Simon zapravo nije bio sklon nikakvoj kolaboraciji, ali nije pripadao ni pokretu otpora, nego je ponajprije bio simonist. Savršeno se prilagodio duhu vremena, nevjerojatno vješto preuzimajući njegove tanke obrise. Kretao se u najrazličitijim krugovima, ali nije pripadao ni jednom. Njegova sposobnost da se uvijek povuče iz igre izazivala je oduševljenje. Činjenica je da je bez obzira na nestašice on uvijek imao dovoljno papira da svoje knjige tiska u velikim nakladama. Čak je i od ljudi iz svijeta filma pobirao lovorike, budući da je, pod njemačkom čizmom, bio autor koji se najčešće pojavljivao na ekranu. Njegova reputacija oportunistička bila

je do kraja izgrađena. Tako da se nakon rata, iako nije bio službeno optužen, stalno morao opravdavati.

Čitajući njegove *Memoare*, osobito me se dojmio jedan ulomak. Govori o prijatnji koja se nadvila nad njim i njegovim bližnjima, nekoliko tjedana tijekom 1941. Nakon dojave, na vrata njegova doma pokucao je policijski inspektor zadužen za židovska pitanja. Unatoč ugledu stranke i njegovu statusu renomiranog pisca, dužnosnik, kojemu nije bilo nimalo neugodno zbog tog postupka, bio je vrlo nadmen i siguran u sebe.

Simon, upozorili su nas, imamo vaš dosje, vi ste Židov, zar ne? Pisac je povikao, ako je to neka šala, nije baš duhovita, već generacijama... Ali murjak nije padao na te priče, bio je uporan, s prezirom je odbio odbacivanje optužbi, vidjet ćemo to poslije, a u međuvremenu, vaše ime je židovsko, Simon, Shimon, Chalom, sve je to isto, ubrzo ćemo vas ponovno posjetiti, ali znajte da vas držimo na oku.

Désiré Simon nije mogao doći k sebi: tražili su od njega da dokaže ne ono što je, nego ono što nije. Što je više tražio izlaz, to je više ulazio u labirint. Sve mu se to činilo apsurdnim. Trebao je dokazati da ni on, ni njegovi roditelji, ni njegovi djedovi i bake nisu Židovi. Dali su mu petnaest dana da pribavi potrebne dokumente. Svega dva tjedna da obiđe općine i župe na sjeveru, u potrazi za rodnim listovima i potvrđama o krštenju. Tristo šezdeset sati tjeskobe.

Pripadao je onoj rijetkoj kategoriji pojedinaca rođenih pod znakom pretjeranosti. Samo je u pisanju koristio nijansu u najtanjim naborima. Pomislili bismo da je njegova genijalnost pravo utočište našla u umijeću minijature. Toliko sam ga puta uhvatio u zločinu pretjerivanja, da sam i ovaj put bio uvjeren da je nešto nadodao. Sve do dana kad se moje uvjerenje poljuljalo.

Toliko sam to puta pročitao u njegovim romanima i novelama, kao i u privatnoj korespondenciji, da više ne znam. Lebдио sam po gustoj magli, nesposoban razlučiti što je fikcija a što zbilja, podvojen između službenog zahtjeva za točnošću i tajne ljubavi prema istini. Napokon, on je lako mogao biti židovskog podrijetla. Možda je čak riskirao život pod okupacijom. Njegov je uspjeh mogao izazvati

dovoljno ljubomore, osvetoljubivosti i mržnje da postane metom doušnika.

Sve postaje moguće ako nas obuzme nesigurnost. Tu sam lekciju naučio od njega, iz njegova života i djela. Pisao sam biografiju, ne roman. Ali bila je to biografija romanopisca. Vješto je uvlačio sumnju u svaku stvar. Ja sam postao njezina žrtva. Zbog njega sam se našao u sivoj zoni, gdje se granice brišu.

Njegova me sjena uznemiravala preko svake mjere. Što sam više napredovao po njegovu teritoriju, to sam više zapadao u zbunjajući svijet. Najavljivao mi se kao svijet tmine. Siluete koje sam u njemu sretao bile su tek kipovi od pijeska.

Samo mi je Arhiv mogao priskrbiti ono čemu sam se nadao. Više od pukog odgovora, konačnu presudu. Ja sam se, naime, bio toliko usredotočio na tu pojedinost njegova života, da je dobila vrijednost testa. To nije bilo osobito pametno, ni na književnom ni na povijesnom planu, ali bilo je jače od mene, zbog toga više nisam mogao spavati.

Je li lagao? Morao sam to saznati. To mi je postala opsesija.

Zamijenivši knjižnicu Arhivom, knjige svežnjevima pisama i police kutijama, imao sam osjećaj da hodam obrnuto od tijeka povijesti. Prelazio sam s tiska na prvotisak, mijenjao sam doba, ali bio sam više nego ikad opsjednut antifonom jednog od mojih učitelja: arhive su sol istraživanja. Katkada bi dodao uz prezrivi izraz: ostalo je samo kompilacija.

Ja međutim nisam bio pobornik arhiva. Koliko god bile zamašne pri svakom rukovanju, naučio sam biti na oprezu. Ne uzimati ih zdravo za gotovo, nego ih kritizirati i pretresati. Moj bivši učitelj također je govorio da se istina nalazi tu i nigdje drugdje i ja to nisam nikako mogao zaboraviti.

Onoga dana kad sam se napokon našao u velikoj dvorani za pregledavanje dokumenata, na umu sam imao samo tu misao. Klonuo u stolcu, kao slomljen zbog zadaće koja me čekala, uplašen zadatkom koji sam si dodijelio, zabacio sam glavu unazad i gledao oblake kroz

staklenu nadstrešnicu. Govorio sam samome sebi da se odgovor na moje pitanje nalazi skriven negdje u jednom od milijuna prašnjavih dokumenata i da ćemo se on i ja na kraju sresti.

Tri milijuna kilometara javnih arhiva u Francuskoj. Od toga je nekoliko milimetara namijenjenih meni. Ali kojih? I gdje?

Trebalo je samo potražiti.

Temeljito pregledavanje inventara iz vremena okupacije predstavljalo je test. Nakon što sam proveo dva dana analizirajući, osjetio sam se spremnim. Kad sam stavio ruku na mitsku seriju QJ 28, pomislio sam da u glavi krećem na maratonsku utrku. A zapravo sam se prije nalazio u koži skijaša koji juriša po ledenjačkom platou. Nije važno, crni pepeo milimetarskog traga ili velika bjelina vječnog leda, samoća je ista. I uz krajnji napor, na rubu provalije, na mjestu s kojeg nema povratka, gdje se cijeli jedan život posvećuje otporu, vrtoglavica je identična.

QJ 28, to je bio rat. Često sam slušao povjesničare toga razdoblja kako o toj signaturi govore kao o nečem poznatom. Kad sam pronašao katalog, naivno sam povjerovao da sam dodirnuo eldorado. I bio je, ali se pokazao neupotrebljivim. Nakon mnogih ispitivanja i jalovih pokušaja u stotinama kutija, napokon sam izdvojio nekoliko podserija koje su mi izgledale obećavajuće.

Dežurni arhivar bio je neumoljiv:

– Potrebno vam je dopuštenje.

– Zar ne možemo napraviti malu iznimku?

Nasmiješio se, podigao obrve i zatresao glavom:

– Šalite se... Pošaljite službeni zahtjev koji će biti predan nadležnom tijelu i dobit ćete odgovor.

Našao sam se u stisci. Čekanje je pojačalo moju latentnu paranoju. Moj dosje zasigurno predstavlja problem. Istina je da su tražene kutije sadržavale i policijske izvještaje, opširne obavještajne dosjee, povjerljive popise. Sve one stvari koje dugo vremena ne bi trebale biti otvorene za slobodno pregledavanje, sve dok ne umru svi koji bi mogli biti obuhvaćeni neugodnim otkrićima. Mogao sam do mile volje objašnjavati da nikome ne želim zlo, da samo želim

4.

Punih osam dana, François Fechner nije mi se javio. Predobro sam ga poznavao da bih u tome vidio znak nemara. Povukao se kako bi se bolje sabrao. Zamišljao sam ga dok sastavlja komadiće slagalice. Slaže mozaik samo uz pomoć sjećanja, dovedenog do usijanja. Ponovno je prešao put, obrnutim smjerom, sve do onog pogubnog dana u prosincu 1941. koji ga je zauvijek lišio nepoznatog mu osjećaja, one jednostavne i iznimne radosti da ga vole baka i djed.

Dovoljno sam ga poštovao da se ne namećem. Napokon, počinio sam dovoljno štete, pa nema potrebe još je dodavati. Ali čekanje me počelo zabrinjavati. U meni je rastao osjećaj nijeme krivnje.

Trebao sam dokučiti da u svakome koga preuzme prošlost ostaje okus pepela. Trebao sam znati da se ne može nekažnjeno zadirati u neke mračne predjele duše i da treba dobro odmjeriti opasnost prije nego što dublje u nju zapadnemo. A što sam mogao probuditi kod Françoisisa? Možda sam izazvao traumu. Ili depresivnu krizu.

Umjesto patnje, upoznao je sjećanje na patnju. Bio je potpuno užasnut. Zbog mene. Ja sam se već pripremao preuzeti odgovornost. U slučaju nesreće. Napokon, nitko od mene nije ništa tražio. Mogao sam bez problema pustiti mrtve da pokopaju mrtve. Tim gore po mene što me dotaknulo ubitačno ozračje arhiva. Trebao sam se samo oduprijeti njegovoj magnetskoj privlačnosti.

Morao sam pričekati obiteljsku večeru da se sretmem s Françoisom. Sjedio je meni nasuprot i nije pokazivao znakove uznemirenosti.

Neprobojna maska. Promatrao sam ga, razmišljajući kako je svaki čovjek enigma. Nitko oko tog dugačkog stola za petnaest osoba nije na njegovu licu primijetio koliko je opsjednut. Nikada kao te večeri njegova fizionomija nije toliko odavala njegovu dušu. Ali nije bilo nikoga tko bi je odgonetnuo. Nikoga osim mene.

Oko nas, svi su se bavili glasinama, tračevima i tričarijama. A naša je usamljenost od toga postajala sve veća. Kad sam podigao pogled, susreo sam se s njegovim, suviše svjesnim moje pogreške. Zadržao sam se napokon na njemu, ali on je skrenuo pogled. Pogreška je promijenila stranu. Bila je uzajamno oproštena. Zbližili smo se.

Načulio sam uši kad je jedan od stričeva ispričao kako je upravo kupio ladanjsku kuću. Kad su ga pitali u kojoj se regiji nalazi, nije odgovorio da je na jugu, kao što sam očekivao:

– U slobodnoj zoni.

Rekao je to toliko prirodno da se nitko nije začudio, osim Françoisisa i mene. Pogledali smo se, u nelagodi. Zsigurno je primijetio naše iznenađenje.

– Sigurnije je, nikad se ne zna, ako opet počne... – dodao je uz osmijeh.

Kod deserta, stol je izgledao kao bojno polje. Njegovo profinjeno uređenje sad je bilo tek daleko sjećanje. Razgovor se ponovno počeo vrtjeti oko-onih-koji-nas-ne-vole. Jedna od šogorica, koju su svi odmah podržali, sablažnjavala se nad ukusom i kukavičlukom nekog Židova koji vozi njemački automobil. Trebala se samo zaputiti u podzemne tunele Burze dijamanata u Antwerpenu! Njihova zakrčenost Mercedesima trajno je svjedočila da nisu bili jako uvrijeđeni. Takva argumentacija još uvijek je bila suviše suptilna. Već su se raspravljali o najnovijoj glasini koja kola: kontaktni ključ Volkswagena. Jeste li primijetili ugravirani monogram? Slova A i H, inicijali austrijskog kaplara, nama prilično antipatičnog.

Pitanje bojkota jedne i druge marke spominjalo se jednako legitimno kao čin sjećanja. Budući da sam uporno šutio, jedan je stric zatražio moje mišljenje. Iz opreza me zamolio da obitelji ne

savjetujem da naredne praznike provede u Schwarzwald, kao što sam nekoliko puta provocirajući učinio. Trudeći se ostati miran, tada sam im predložio da napuste tako praktičan njemački teren i prebace se na onaj mnogo neudobniji, francuski.

Kako bi se uskladili s kanonima svog morala, nije im preostalo ništa drugo nego da isključe sve ono što se u našoj zemlji tako dobro prilagodilo njemačkoj prisutnosti, idejama nove gospode iz Pariza ili Vichyja, progonu Židova iz društva, ukratko vladajućem ozračju iz tog vremena. Sve, automobile koji nose ime Louisa Renaulta, filmove s Arletty i Albertom Prejeanom, romane Drieua la Rochellea, komade Sache Gutryja, velike restorane, na čelu s Maxim'som, Vlamincokve izložbe, liječnički red, proizvođače kozmetike, državnu policiju koja je provodila uhićenja i žandarmeriju koja je držala logore za internaciju i tko zna što sve još. Popis je bio beskonačan. Mogao sam nastaviti još cijeli sat.

Što sam dulje nabrajao, to sam sve više osjećao da napetost raste. Svi za stolom gledali su me očima punjenog šarana. Bilo je posve očito da nisam izazvao oduševljenje. Ali bio sam pušten u arenu, ja, koji sam uvijek odbijao stupiti u nju, i ništa me nije moglo zaustaviti. Okrenuo sam se prema najagresivnijoj zagovornici čiste i tvrde memorije, od onih koje miješaju zahtjev i sektaštvo.

– Imaš li svoju fotografiju u novčaniku? – upitao sam je.

Iznenadena, ali ne i zatečena, otvorila je torbicu i pružila mi, kao što sam se nadao, vrpču s četiri svoja portreta izrađenu u supermarketu.

– Znaš li što je 1941. napravio Photomaton? Ta je tvrtka ponudila svoje usluge njemačkim vlastima kako bi lakše izradili kartoteku Židova. Savršeno. Istaknula je svoje iskustvo, stručnost i sredstva kojima se širi na tržištu. Pretpostavljam da se više nikada nećeš fotografirati kod njih...

Šutke je uzela vrpču natrag i bijesno je vratila u torbicu ukrašenu monogramom. Ali i dalje sam je držao, nisam je puštao.

– A tvoja torbica! Ah, ta prekrasna torbica, tako otmjena! Znaš li da je vlasnik te ugledne kuće...

bi se pojavila. To bi me previše dezorijentiralo. Ništa više ne bih razumio. A morao sam objasniti pozadinu događaja.

Postao sam akter u vlastitoj zamci, na predstražama na crti bojišnice slabosti, nesposoban zaustaviti pakleni stroj koji sam sâm pokrenuo. Postojala su samo dva načina da iz toga iziđem. Odozdo, razotkrivanjem svega, odozgo, pokušavajući skočiti. U oba slučaja, bio je to oblik dobrovoljne smrti, ali nisam vidio drugog načina da se oslobodim opsjednutosti apsolutnim Zlom. Vidio sam ga, prepoznao sam ga, nisam ga razumio i sve me odvrćalo od razumijevanja. Imao sam osjećaj da govorim francuski Francuzima do kojih je dopirao samo žamor dok su me slušali. Iz mojih riječi trebala je proizići neka vrsta glazbe, ali ona im je počela ozbiljno parati uši, ako je suditi po njihovim reakcijama.

Sve se može reći, ali može li se sve čuti? Da to saznam, odlučio sam otići predaleko, ali ne onkraj. Ispravno se klanjamo samo uzdignute glave. Neću završiti u koži nekoga tko ne želi zaspati jer se boji da se neće probuditi. Radije ću završiti jednom zauvijek ispričavši tu priču u uglednim novinama. Objavit ću je sljedećeg četvrtka, na dan kad bi trgovkinja trebala primiti orden za zasluge, kao gotovo svi u ovoj zemlji u kojoj je ljudima tako drago zveckanje taštinom. Ceremonija će biti savršen prostor za odjek budućeg skandala.

Dugo sam vagao sve za i protiv, znajući međutim da ću na kraju puta uvijek poslušati svoj instinkt. Dobro je raspravljati s vlastitom savješću, ali samo pod uvjetom da imamo posljednju riječ. Opasnosti su bile očite. Objavljujući sadržaj tajnih dokumenata za koje sam se čašću obvezao da ih neću objelodaniti, zauvijek ću si zatvoriti pristup Arhivu. To bi bilo kao da slikaru bude zabranjen ulaz u trgovinu s bojama. Ali morao sam. Također sam morao predvidjeti mogućnost tužbe za klevetu. Ta je odluka značila da sam prešao granicu. S druge strane nalazilo se nepoznato područje i točka s koje nema povratka. Sve je ukazivalo na to da ću kročiti na drugu stranu gdje nema ničega blistavog. Nije važno, jer tako mora biti.

Budući da ne mogu pribaviti dokumente, neminovno moram prikupiti svjedočanstva. Od Fechnerovih se nije moglo ništa očekivati, a od Armand-Cavellija još manje. Nije mi preostalo ništa drugo nego da dublje zaronim u tragove koje sam pronašao u arhivama. Nakon što sam sa svih strana pregledao tekstove koje sam strpljivošću skribomana prepisao, odlučio sam vratiti se na trag inspektora koji je 1941. napisao izvještaj o istrazi nad Fechnerovima.

U Francuskoj se mnoge osobe prezivaju Chifflet. Ovom mom znao sam samo ime i približnu dob. Trebao bi imati oko sedamdeset pet godina. To sam zaključio po njegovu stilu, što je bilo prilično neozbiljno, ali nisam odustajao. U protivnom, značilo bi da je odavno mrtav.

Listao sam godišnjake, ispitivao poznanike policijskih umirovljenika, proučavao rodoslovlja, kopao po onomastičkim spisima. Ništa, barem ne ništa vrijedno. Nakon provjere, to nikada nije bio onaj pravi. Iako sam na telefonu uvijek bio dobro primljen. Ali nakon svakog neuspjeha, upitao sam se ne rugaju li se sa mnom. Ne uči li nas antroponimija da je u korijenu prezimena Chifflet⁹ ruganje, pa je dakle to čovjek koji se ruga?

Nakon što sam svoju istragu u Île-de-Franceu zaokružio, odlučio sam je proširiti na ostatak Francuske. Jednom sam, nakon desetaka jalovih pokušaja, napokon pomislio da sam došao do cilja. Glas s druge strane žice odgovarao je osobnosti kakvu sam zamislio. Određena čvrstoća u tonu, pomalo metalan zvuk, odmjeren, možda je to on. Umoran od rata, započeo sam razgovor:

– Gospodin Chifflet?

– Da.

– Robert Chifflet?

– Tako je.

– ...

– Tko zove? – upitao je.

---

⁹ Starofrancuski, glagol *chiffler* znači rugati se (op. prev.).

Sve što sam pripremio odjednom mi se učinilo suvišnim. Bilo je dovoljno da dođe željeni trenutak pa da sav učinak bude poništen. Osjećao sam da mi je taj trenutak na dohvat ruke, jer čista intuicija počiva samo na intimnom uvjerenju. Dvije su mi se riječi urezale u pamćenje. Jedine dvije koje nije trebalo izgovoriti: „novinar“ i „povjesničar“.

– Dakle, ja sam pisac. Htio bih se sastati s vama.

– Sa mnom? U vezi čega?

– Radim jedno istraživanje o vremenu okupacije i...

Poklopio je. Iz toga sam zaključio da zapravo postoje četiri riječi koje ne treba upotrijebiti u sličnim okolnostima. Jer zatvaraju vrata. Pokušavao sam ponovno, cijeli dan. Očito je slušalicu ostavio podignutom. To je bio dobar znak. Ohrabrio me da mu pišem i zamolim ga da me primi, makar samo na kratko. Kako bih opustio situaciju, predložio sam da ga posjetim u nedjelju, pod izlikom da tada boravim u njegovu kraju.

Odmah mi je odgovorio, što je običaj iz nekog drugog vremena.

„Gospodine,
nemam vam ništa za ispričati o tom davnom razdoblju. Činovnik nema priču. Osim toga, književnost me ne zanima. I napokon, ovog vikenda, kao i prethodnih, posvetit ću se obitelji. Poslije odlazim na odmor. U svakom slučaju, nemam vam ništa za reći.

Žao mi je i srdačno vas pozdravljam.“

Nisam se obeshrabrio. Ništa me nije poticalo kao završno odbijanje. Sljedeće nedjelje autobus me iskrao u Saint-Quay-Portrieuxu, općini u zaljevu Saint-Brieuc. Nakon što sam udahnuo miris školjki iz male ribarske luke pješice sam se zaputio do njegove građanske kuće u samom centru. Kad sam pozvonio, crkveni sat pokazivao je jedan sat i petnaest minuta.

Otvorio mi je muškarac u poznim godinama. Prosijeda kosa bila mu je pažljivo začesljana prema nazad. Nosio je besprijeornu